

ՇԻՐԱԿԻ ԿԱՆԱՑԻԱԿԵՐՊ ԱՂԱՄԱՆՆԵՐԸ

Կարինե Բազեյան

ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոն,
«Պատմամշակութային արգելոց-թանգարանների և պատմական միջավայրի
պահպանության ծառայություն» ՊՈԱԿ

Բանայի բառեր՝ Շիրակ, խեցեգործություն, կանացիակերպ աղաման, կարաս, պաշտամունք,

Հոդվածը նվիրված է Շիրակի պատմագագազրական մարզի կավե կանացիակերպ աղամանների բնութագրմանը: Դրանց համեմատական վերլուծությունը Անիի XIIIդ. աղամանի ու Վ. Բոդյանի կողմից ներկայացված աղամանների հետ մի շարք բնորոշ հատկանիշներ է ի հայտ բերել, որոնց հիման վրա առանձնացվել է կանացիակերպ աղամանների Շիրակյան դպրոցը: Հոդվածում տրված է Շիրակի աղամանների տիպաբանությունն ըստ կառուցվածքային-ոճական ու գեղարվեստական կերպավորման հատկանիշների:

Նախաբան. Բոդյանն իր «Հայկական աղամաններ» գրքում¹, ներկայացնելով Հայաստանի տարբեր բնակավայրերում կանանց կողմից պատրաստված կավե կանացիակերպ աղամանները, դրանք համարում է Անահիտ դիցուհուն նվիրված արձաններ ու նրա ծպտված պաշտամունքի դրսևորումներ: Հեղինակը կանացիակերպ աղամանները դասակարգել է ըստ ոճական և կառուցվածքային հատկանիշների: Առաջին դեպքում, ըստ գեղարվեստական կատարման ձևերի, նա առանձնացրել է հինգ՝ Արարատյան, Վասպուրական-ապարանյան, Պարսկահայկական-բագրևանդյան, Մակու-Գառնիի և Մասուն-հանձիթյան ոճական դպրոցները: Ելնելով կառուցվածքային հատկանիշներից՝ կավե աղամանները խմբավորել է ըստ կերպավորման՝ մարդակերպ (կանացի դիմավոր և անդեմ), կանացիակերպ-գմբեթավոր և մարդակերպ-կենդանակերպ տիպերի:

¹ Բոդյան Վ., Հայկական աղամաններ, Երևան, 1986:

Չնայած այն հանգամանքին, որ հեղինակն իր ուսումնասիրության համար, ի թիվս տարբեր հավաքածուների, օգտվել է նաև Շիրակի երկրագիտական թանգարանի հավաքածուից ու գրքում ընդգրկել Շիրակի կանացիակերպ աղամանների լուսանկարներ², սակայն տարածաշրջանը դուրս է մնացել ոչ միայն վերը նշված դպրոցներից, այլև ընդհանրապես ուսումնասիրությունից: Փոխարենը քարտեզում՝ Ալեքսանդրապոլ (Գյումրի) քաղաքի շուրջ դրված պայմանական նշանների միջոցով Բդոյանը փաստել է Շիրակում գոյատևող դիմավոր ու անդամ կիսանդրի աղամանների, կճուճ աղամանների ու հասարակ աղաթասերի առկայությունը XIX դարավերջին- XX դարասկզբին:

Մեր կարծիքով, դա կարելի է բացատրել այն հանգամանքով, որ նա ձեռքի տակ չի ունեցել բավարար քանակի շիրակյան կանացիակերպ աղամանների նմուշներ՝ դրանք նկարագրելու և դասակարգելու համար: Այդ բացը լրացնելուն է միտված այս հետազոտությունը, որը կատարվել է Շիրակի երկրագիտական և Սարդարապատի հայոց ազգագրության թանգարանների, ԿԳՄՍ «Պատմամշակութային արգելոց-թանգարանների և պատմական միջավայրի պահպանության ծառայություն» ՊՈԱԿ-ի ու Հոռոմ գյուղի բնակիչ Նարեկ Դավթյանի անձնական հավաքածուների մաս կազմող կանացիակերպ աղամանների հիման վրա:

Մինչ բուն վերլուծությանն անցնելը հարկ է նշել, որ Շիրակում է հայտնաբերվել կանացիակերպ աղամանի (նկ.1) ամենաինչ օրինակը, այսինքն՝ տարածաշրջանը պետք է համարել այս առարկայի պատրաստման ու կիրառության հնագույն տեղավայրերից մեկը: Աղամանը հայտնաբերվել է Շիրակի մարզի Հայկաձոր գյուղի տարածքում՝ Ախուրյան գետի ձախ ափին, Անիի հյուսիսային արվարձան քարանձավային բնակավայրի պեղումներից 2005 թ. և թվագրվում է XIII դարով:

Աղամանը ձեռածեփ է, պատրաստված է բաց շագանակագույն ավազախտոն կավից և վատ է թրծված: Երկթեք իրանն ավարտվում է նեղ վզի վրա նստած բարակ շուրթով և ոչ խորը թաս-ճրագթաթով: Աղամանի վիզն իրանին է միացել իրար հակադիր աղեղնաձև զույգ ունկերով, որոնցից միայն մեկն է ամբողջական: Իրանի երկթեք հատվածից 5 սմ բարձր արված է 8,5 սմ տրամագծով շրջանաձև բացվածք:

Աղամանը զարդարված է վերադիր պատկերներով, որոնք սկսվում են իրանի փքուն հատվածից և ավարտվում ճրագթաթի տակ (նկ.2): Պատկերված է շուրջպար բռնած վեց մարդ, որոնցից մեկը երեխա է: Բոլոր ֆիգուրները, բացառությամբ ամենափոքրի, գլխից վեր ունեն բարակող ծայրերով աղեղնաձև դետալ: Շրջանաձև բացվածքի երկու կողմերում մեկական օձ է, որոնցից մեկի գլուխը հպված է ֆիգուրներից մեկի ոտքին, իսկ մյուսինը՝ մանկան ոտքին: Աղամանի տարբեր մասերում՝ ունկերի վրա և վզի տակ, ևս վերադիր գալարներ են, որոնցից մեկը սկսվում է ունկի տակ դրված շրջանաձև տափակ ելուստից և բոլորելով ունկը՝ ավարտվում նույն տեղում, որտեղից սկսվել էր: Ի տարբերություն իրանը գոտևորող և բացվածքի կողքերին պատկերվածների, որոնց օձ լինելն ընդգծված է նաև մարմնի վրա մատնասեղմումով արված փոսիկներով, այս

² Բդոյան Վ. - 1986, էջեր 8, 99, 122:

գալարներն անզարդ են:³ Ինչպես տեսնում ենք՝ աղամանը, չնայած հարուստ գեղարվեստական հարդարմանը, բացի փորի վրա արված բնորոշ բացվածքից, կանացիակերպ այլ հատկանիշեր չունի:

Մեր ուսումնասիրության առարկա Շիրակի պատմագագարական մարզի (հետայսու՝ ՊԱՄ) կանացիակերպ աղամանները թվագրվում են XIX դարավերջով-XX դարի սկզբով և ծագումով մարզի Հառիճ (5 օրինակ), Սառնաղբյուր (2 օրինակ), Ագատան (1), Քեթի (1) գյուղերից են, մեկը՝ Գյումրիից, և երկուսը՝ Սպիտակից:⁴ Մրանց համեմատական վերլուծությունը Անիի աղամանի ու Վ. Բոյանի կողմից ներկայացված աղամանների հետ մի շարք բնորոշ հատկանիշներ է ի հայտ բերում, որոնք թույլ են տալիս առանձնացնել կանացիակերպ աղամանների Շիրակյան տիպը:

Ըստ ազգագրական նյութերի՝ Շիրակի բնակչության տնտեսական զբաղմունքների մեջ մեծ տեղ էր զբաղում խեցեգործությունը, որով զբաղվել են մարզի բոլոր բնակավայրերում, սակայն առավել հայտնի են եղել Սառնաղբյուր, Ջաջուռ, Հողմիկ գյուղերը:⁵ Մրանց մեջ իր ավանդույթներով առավել նշանավորը Սառնաղբյուրն է, որին անդրադարձել է Ե. Սարգսյանն իր «Հայաստանի խեցեգործական արվեստը» մենագրության մեջ այսպես. «Ձեռքի դուրգի զարգացման ընթացքին կարելի է հետևել Շիրակի ազգագրական շրջանի նյութերի հիման վրա: Անիի շրջանի Սառնաղբյուր գյուղում առկա էին խեցե իրերի պատրաստման երկու հարմարանք: Առաջինը արխաիկ հարմարանքն էր, որը ներկայացնում էր հարթ մակերեսով ծանր քարե սալ, ինչի վրա դրվում էր մշակվելիք կավագունը: Երկրորդը ձեռքի դուրգն էր: Միևնույն տեխնիկական հնարքով կավամանների ձեփակերտման համար օգտագործվող երկու հարմարանքների զուգահեռ գոյությունը թույլ է տալիս հետևել պարզունակ պատվանդանից դեպի պտտվող ձեռքի դուրգ զարգացման ընթացքին⁶»:

Հետազոտության առարկա աղամանները պատրաստված են սև, կարմիր ու կարմրամոխրագույն կավահումքից⁷ ինչպես առաջին՝ արխաիկ-ձեռածեփ, այնպես էլ՝ ձեռքի դուրգի միջոցով: Ըստ կատարման ձևերի տիպաբանման՝ Շիրակյան աղամանները

³ **Եգանյան Լ.**, Անիի կանացիակերպ աղամանը. // Միջազգային գիտաժողով «Անին միջնադարյան Հայաստանի քաղաքական և քաղաքակրթական կենտրոն», Երևան, 15-17 նոյեմբերի, 2011 թ., Զեկուցումների ժողովածու, Երևան, 2012, էջեր 301-313. **Yeganyan L.** Du foyer domestique à la naissance du monde Un pot à sel du XIII siècle découvert près d'Ani. - Revue des études Arméniennes, t.32, Paris. -2010, p.215.

⁴ Շիրակի պատմագագարական մարզն ընդգրկում է Անիի, Ախուրյանի, Արթիկի, Աշոցքի, Սպիտակի տարածաշրջանները և Գյումրի քաղաքը: Տե՛ս **Վարդույան Դ.**, Հայաստանի հիմնական պատմագագարական մարզերի ընդհանուր բնութագրումը (XIX-XX դդ.), Պատմաբանասիրական հանդես, 2004, № 2, էջ 57:

⁵ **Բազեյան Կ.**, Շիրակի արդի խեցեգործությունը // Շիրակի պատմամշակութային ժառանգությունը. Հանրապետական վեցերորդ գիտական նստաշրջանի նյութեր, Գյումրի, 2004, էջ 97:

⁶ **Саркисян Е.** Гончарное искусство Армении. Ереван. -1978. сс. 44-45.

⁷ Շիրակի սարահարթի բարձրադիր գոտիները հարուստ էին բարձրորակ սև ու միջին պլաստիկություն ունեցող կարմիր կավերով: Այս մասին մանրամասն տե՛ս **Саркисян Е.**-1978, էջեր 10-11:

որը երկու խմբի կարելի է բաժանել՝ Վասպուրական-ապարանյան և ինքնուրույն՝ Շիրակյան ոճերի: Առաջին խմբին պատկանող աղամանները լայն նստուկով ու դեպի վեր կոնաձև կամ գլանաձև բարձրացող իրան ունեն, որն ավարտվում է փոքր գլխով ու վզից դեպի ուսերն իջնող կարճ կանթերով (նկ. 3,4): Արտաքին հարդարումը պարզ է՝ վերադիր ու հախճապակու կտորներով գեղազարդմամբ: Ոճական այս ընդհանրությունը պայմանավորված է Շիրակի և Արագածոտնի ՊԱՄ-երի բնակչության նույնական ծագումով, քանի որ երկուսում էլ կան Տուրուբերանից ու Վասպուրականից ներգաղթած արևմտահայերը⁸:

Երկրորդ՝ Շիրակյան խումբը, որը կարելի է դիտարկել որպես կանացիակերպ աղամանների ինքնուրույն դպրոց, առանձնանում է մյուս բոլորից իր կճուճաձևությամբ: Այս աղամանները փոքր նստուկ ունեն, իրանը փոքրի մասում լայնանում, ապա աստիճանաբար նեղանում է՝ ավարտվելով համեմատաբար կարճ պարանոցով ու դրա վրա արված գլխով (նկ. 5): Իրենց ձևով սրանք ավելի նման են Անիի աղամանին, որը ևս ուռուցիկ փոքր ունի, սակայն իրանի վրայի բացվածքն անմիջապես փոքրին է՝ ի տարբերություն ավելի ուշ ստեղծվածների, որոնց բացվածքները կրծքի վրա են արված: Շիրակյան ոճը ձևավորվել է ՊԱՄ-ում հաստատված, ծագումով Բարձր Հայքից, Բասենից ու Մուշից բնակչության⁹ կավագործության ավանդույթների հիման վրա և մեծ ընդհանրություն ունի այդ տարածաշրջանների խեցեգործական մշակույթի հետ:

Հետազոտվող կավե աղամանները, ըստ կերպավորման, երեք տիպի են՝ դիմավոր աղամաններ, անդեմ կիսանդրի աղամաններ և կճուճ աղամաններ, ինչը համընկնում է նաև Բդոյանի կազմած քարտեզի տվյալներին: Կճուճ աղամանի մեկ օրինակ ունենք, որը ծագումով Հառիճից է (նկ. 6): Այս տիպին պատկանող այլ տարածաշրջանների օրինակները Բդոյանն անվանում է «գմբեթավոր արձան»՝ գտնելով, որ «տափակ գմբեթները դրանց անհատական էությունը թաքցնելու և քրիստոնեական եկեղեցու հետ կապելու միջոց էին»¹⁰: Այս տիպաբանությունը, կարծում ենք, այնքան էլ ճիշտ չէ, քանի որ գմբեթը ենթադրում է «շենքի՝ կառույցի վրայի ուռուցիկ կիսագնդաձև կամ կոնաձև մասը»¹¹, այսինքն՝ տափակ գմբեթ գոյություն չունի, ուստի սրանք ավելի համապատասխանում են կճուճ-աղաման տեսակին:

Անդեմ կանացիակերպ աղամանները չորսն են (Հառիճից, Ալեքսանդրապոլից, Մառնադքյուրից ու Սպիտակից (նկ.4,5,7,8)): Ըստ Բդոյանի՝ այս տիպը ժամանակագրորեն ավելի հին է, քան դիմավորը, ինչը երևում է նաև շիրակյան աղամաններում: Դրա լավագույն վկայությունը Անիի աղամանն է, որը ևս, ինչպես տեսանք, անդեմ է: Բացի Հառիճի (XX դ.սկիզբ) կարմիր կավից պատրաստված աղամանից, որը նույնական է գյուղի դիմավոր աղամաններին (միայն առանց դիմագծերի է), մյուսները, որ թվագրվում

⁸ Վարդույան Դ.-2004, էջ 64:

⁹ Հայրապետյան Ա., Արևելյան Շիրակը XIX դարի առաջին կեսին (պատմաժողովրդագրական ուսումնասիրություն), Գյումրի, 2005, էջեր 106-107, աղյուսակ 8:

¹⁰ Բդոյան Վ.-1986, էջ 14:

¹¹ Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան, Երևան, 1969, էջ 420:

են XIX դարի վերջով, հստակ տարբերվում են իրենց արտաքին գեղագարդամբ, որտեղ առկա են հնագույն հավատալիքների խորհրդանշաններով ներկայացնող պատկերներ:

Ալեքսանդրապոլի (նկ.5) սև կավից պատրաստված աղամանի հարդարումը որոշակի նմանություն ունի Անիի աղամանին. սրա փորի բացվածքի շուրջ օձագալարի փոխարեն կեռիկներ են, որոնք Անիի օձերի նման, մատնասեղմումով արած փոսիկազարդ են: Նույն փոսիկներով են զարդարված բացվածքը եզերող շրջանակը, թներն ու ճակատնոցը: Բոլորսը բացվածքի (որը դիտում է որպես կտեխս) շուրջ արված կեռերին երկու նշանակություն է վերագրում՝ որպես սեռային երկրորդային նշաններ և որպես մերձավորման ակտ կատարող թռչունների խումբ, ինչը, կարծում ենք, հիմնավորված չէ:¹²

Սառնաղբյուրի ու Արջուտի (նկ.4,8) աղամանները շատ նման են թե՛ կառուցվածքով, թե՛ գեղագարդամբ: Երկուսի հարդարման մեջ գերակշռում է ուռուցիկ, ատամնաձև ելուստներով զարդաշարը, որով պատկերված են Սառնաղբյուրի կանացիակերպ աղամանի ճակատնոցը, վզնոցն ու փորի բացվածքի տակ արված երկու աղեղնաձև զարդակախիկները, իսկ Սպիտակի աղամանի բացվածքի եզրերն ու թները՝ ներսի կողմից: Սառնաղբյուրի աղամանի կանթերի տակ մեկական նմանատիպ ելուստավոր շրջանակ է արված, որը արևի սկավառակ է հիշեցնում:

Դիմավոր աղամանները յոթն են (մեկական Սառնաղբյուրից (նկ.9), Ագատանից (նկ.3), Քեթիից (նկ.10), Սպիտակից (նկ.11) և երեքը Հառիճից): Սառնաղբյուրի աղամանի լուսանկարն է պահպանվել, որը ներկայացրել է Բոլոյանն իր գրքում՝ այն համարելով բավականին ռեալիստորեն քանդակված դեմքով, հասակով մեկ կերտված աղամանի հազվագյուտ օրինակ:¹³

Ագատանի աղամանի քիթն արտահայտիչ է ու դուրս ցցված, աչքերն ու բերանը նշված են հախճապակիներով, թներն իջնում են կողերի վրա, հետևում չորս ուռուցիկ գծերով պատկերված են մազերը: Աղամանի վերնամասը զարդարված է հախճապակու կտորներով: Կրծքին արված բացվածքի տակ խոշոր վերադիր եռանկյունաձև զարդանախշ է՝ կազմված վերին մասում ատամնավոր ութ ելուստներով գծից ու դրա կենտրոնից դեպի ցած կեռիկազարդ պատկերից, որը, թերևս, կրծքազարդ է ներկայացնում:

Քեթիի ու Հառիճի կանացիակերպ աղամանները (այդ թվում նաև անդեմը) գրեթե նույնական են կավի տեսակով, կառուցվածքով, ոճով ու չափերով՝ գեղագարդման չնչին տարբերություններով: Այսպես. դրանցից երկուսը հախճապակեզարդ վերադիր վզնոցներով են, մեկը՝ ճակատնոցով, մեկի թները մատնասեղմումով են զարդարված, մյուսներինը՝ հախճապակիներով: Տարբերվում են նաև դիմագծերի պատկերմամբ՝ մի դեպքում միայն հախճապակիների կտորների միջոցով, մյուսները՝ քանդակված քթով ու բերանով, մեկը՝ նույնիսկ ականջներով: Այս ընդհանրությունները թույլ են տալիս ենթադրել դրանց ընդհանուր ծագումը, իսկ գեղագարդման տարբերությունները բացատրել օժիտի համար պատրաստվելու նպատակադրմամբ, քանի որ օժիտի համար պատրաստվող ցանկացած առարկա անպայման ամենագեղեցիկը պետք է լիներ: Կարծում

¹² Բոլոյան Վ.- 1986, էջ 87:

¹³ Բոլոյան Վ.-1986, էջ 8, նկարագիրը՝ էջ 80:

ենք՝ հենց այդ ձևով է Հատիճում պատրաստված կանացիակերպ աղամանը հայտնվել Քեթիում:

Իր տեսակով առանձնանում է Սպիտակի կանացիակերպ արձան-աղամանը (նկ.11), որն ունի երկու տարբերակ. մեկը, որ ներկայացված է Բդոյանի գրքում, Հայաստանի պատմության թանգարանի հավաքածուից է (նկ.12), մյուսի լուսանկարը համացանցից է (նկ.13), դրա գտնվելու ու ծագման վայրը, ցավոք, հնարավոր չեղավ ճշտել: Աղամանները հետաքրքիր են նրանով, որ սրանք ներկայացնում են կնոջը ողջ կեցվածքով՝ քաղաքային կամ եվրոպական հագուստով. կարճաթև, բարձր օձիք ունեցող բաճկոնակով ու կիսաշրջագետտով, մեջքին գոտիով, երկուսը՝ եռանկյունաձև ու պայտաձև կախիկ ունեցող վզնոցներով, իսկ Սպիտակինը՝ թիթեոնիկ փողկապով: Երեքի դիմագծերն էլ շատ նման են. տափակ, դեպի դուրս արտաճված այտերով, վերադիր, խիստ արտահայտված քթով ու հոնքերով, հախճապակե կամ անցքերով արված աչքերով, առանց բերանի (բացառությամբ մեկի): Ինչպես տեսնում ենք, այս աղամանները գրեթե նույնական են, իրենց կառուցվածքով ու ոճով եզակի, քանի որ արված են քաղաքային հագուստի նմանակմամբ: Սա միաժամանակ հաստատում է աղամանների կանացի նախասկիզբը, որը փոփոխվել է ժամանակի ընթացքում՝ ներկայացնելով այն ստեղծողների աշխարհընկալումներն ու պատկերացումները:

Եզրահանգում. Այսպիսով կարելի է ասել, որ Շիրակի կանացիակերպ աղամանները ներկայանում են որպես ինքնուրույն տիպ՝ դրսևորելով որոշակի ընդհանրություններ ու առանձնահատկություններ Հայաստանի մյուս ՊԱՄ-երի աղամանների հետ: Դրանք գեղարվեստական, պատմամշակութային մեծ արժեք ունեն և կարիք ունեն ավելի լուրջ ու բազմակողմանի հետազոտության:

АНТРОПОМОРФНЫЕ СОЛОНКИ ШИРАКА

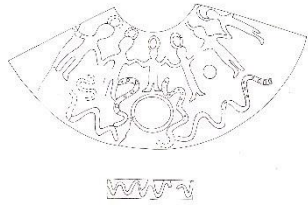
Базеян К. Р.

Ключевые слова: *Ширак, керамика, антропоморфная солонка, кувшин, культ.*

В статье представлены глиняные солонки в виде женской фигуры из историко-этнографической области Ширак. Их сравнительный анализ с подобной солонкой 13 века, обнаруженной в Ани, а также с опубликованными в работе В. Бдояна, выявил ряд характерных черт, на основании которых нами был выявлен ширакский тип солонок. В статье солонки Ширака классифицированы по структурно-стилистическим и художественным признакам.

նկ.1

նկ.2

նկ.3

նկ.4

նկ.5

նկ.6

նկ.7

նկ.8

նկ.9

նկ.10

նկ.11

նկ.12

նկ. 13

WOMANLIKE SALT CELLARS OF SHIRAK

Bazeyan K. R.

Key words: *Shirak, pottery, womanlike salt, karas, cult.*

The article is dedicated to the characterization of the womanlike clay salt cellars of the historic-ethnographic region of Shirak. The comparative analysis of those salt cellars with the 13th century one of Ani and the ones that V.Bdoyan has described, has revealed a number of characteristic features, on the basis of which the Shirak school of womanlike salt cellars was singled out. The article gives also the typology of Shirak salt cellars on the basis of their structural-stylistic and artistic illustration features.

Գ ր ա կ ա ն ո լ թ յ ո ն

1. Բազեյան Կ., Շիրակի արդի խեցեգործությունը // Շիրակի պատմամշակութային ժառանգությունը. Հանրապետական վեցերորդ գիտական նստաշրջանի նյութեր, Գյումրի, 2004, էջ 97:
2. Բրդյան Վ., Հայկական աղամաններ, Երևան, 1986:
3. Եզանյան Լ., Անիի կանացիակերպ աղամանը // Միջազգային գիտաժողով «Անիի միջնադարյան Հայաստանի քաղաքական և քաղաքակրթական կենտրոն», Երևան, 15-17 նոյեմբերի, 2011 թ., Ջեկուցումների ժողովածու, Երևան, 2012, էջեր 301-313:
4. Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան, Երևան, 1969:
5. Հայրապետյան Ա., Արևելյան Շիրակը XIX դարի առաջին կեսին (պատմաժողովրդագրական ուսումնասիրություն), Գյումրի, 2005:
6. Վարդումյան Բ., Հայաստանի հիմնական պատմագրական մարզերի ընդհանուր բնութագրումը (XIX-XX դդ.), Պատմա-բանասիրական հանդես, 2004, № 2, էջեր 48-64:
7. Саркисян Е. Гончарное искусство Армении. Ереван. -1978.

Ընդունվել է՝ 05. 06. 2021

Գրախոսվել է՝ 02. 10. 2021

Հանձնվել է տպ.՝ 15. 10. 2021

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Կարինե ԲԱԶԵՅԱՆ՝ պատմական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի ավագ գիտաշխատող, ՀՀ ԿԳՄՄՆ «Պատմամշակութային արգելոց-թանգարանների և պատմական միջավայրի պահպանության ծառայություն» ՊՈԱԿ-ի գիտահետազոտական բաժնի պետ, էլ. հասցե՝ bazeyan60@mail.ru